

Ulrich Beck i les dimensions socials del risc

View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk

brought to you by CORE

provided by Revistes Catalanes amb Accés

Josep Espluga

Sociòleg, professor de Sociologia Ambiental a la Unibersitat Autònoma de Barcelona

El sociòleg alemany Ulrich Beck és el formulador del concepte de risk society (societat el risc) que intenta descriure la nova modernitat, és a dir, l'estructura social en transformació que caracteritza el capitalisme tardà. En aquesta «modernitat reflexiva» el risc és un constructe social, i no una probabilitat clarament objectivable. Malgrat la potencialitat de moltes de les seves idees, la universalitat que Beck associa a molts dels riscos contemporanis reflecteix l'etnocentrisme de la seva proposta.

En alguns passatges de la seva curiosa etnografia titulada *L'Antropòleg innocent*, Nigel Barley fa referència a les relacions que els dowaios —una petita tribu del Camerun— mantenen amb el medi ambient on viuen i del qual extreuen els seus recursos bàsics. Un dels fragments més xocants des de l'òptica d'un occidental mitjanament il·lustrat és el següent:

Pel que fa a viure en harmonia amb la naturalesa, als dowaios els quedava molt de camí per fer. Amb freqüència em reprotxaven no haver portat una metralladora de la terra dels blancs per poder així eradicar els patètics ramats d'antílops que encara existeixen al seu territori. Quan els dowaios van començar a conrear cotó per al monopoli estatal, els van subministrar grans quantitats de pesticides, que ells immediatament aplicaren a la pesca. Llançaven el producte als rius per després recollir els peixos enverinats que flotaven a la superfície. Aquest verí substituï ràpidament l'escorça de l'arbre que havien utilitzat tradicionalment per ofegar els peixos. «És meravellós», explicaven. «Ho tires i ho mata tot, peixos petits i peixos grans, al llarg de quilòmetres». (Barley, 1996:122)

Cal afegir que, evidentment, els peixos morts posteriorment eren objecte de tractament culinari i el seu destí era ser menjats pels membres del poblat, i que diversos experts ja els havien advertit del risc que suposa menjar peixos enverinats, però els dowaios feien cas omís d'aquesta informació que en el seu sistema social i cultural és poc significativa. Una actitud similar es troba entre els habitants de

Bielorússia, que cada tardor surten massivament a recollir bolets pels boscos greument afectats per la radioactivitat de Txernòbil, malgrat que saben molt bé (se'ls han fet intenses campanyes informatives) que precisament els bolets acumulen dosis importants de contaminació radioactiva. Des de la racionalitat i l'escala de valors occidental es podria pensar que els dowaios del professor Barley estan posant en pràctica un comportament altament perjudicial per a la seva salut i per al medi ambient on viuen. Però sembla que ho fan sense gaires precaucions ni remoridiments, ni cap sentit de la responsabilitat, la qual cosa convida a reflexionar una mica sobre el concepte de risc. No veuen el perill els dowaios? Potser són irracionals? És només una qüestió d'ignorància per la seva part? Un científic europeu té més garanties de comportar-se de manera saludable que un dowaió? Es poden controlar tots els riscos que afecten la salut? Qui és responsable dels riscos? Estem disposats a prendre qualsevol tipus de mesures per evitar riscos?

El risc com a concepte emergent

L'increment i la difusió de la consciència de risc a la nostra societat és, en certa manera, paradoxal, si es considera que al mateix temps que augmenta el desenvolupament tecnològic i disminueixen les probabilitats objectives de mort (o dany), augmenten les pors, temors i ansietats de molts sectors ciutadans. No deixa de resultar sorprenent l'increment de la consciència de risc difús, per la qual en l'ambient on vivim, en el menjar que mengem, en els instruments que utilitzem,

en els espais que travessem, etc. hi són identificats cada vegada més nombrosos factors de risc. L'explicació d'aquesta aparent paradoxa presenta múltiples cares. Entre els principals aspectes es pot citar la incertesa amb què es troba la ciència per a controlar els efectes de certes tecnologies (genètiques, químiques, nuclears, etc.); la major sensibilitat al risc per part de la població gràcies a la major presència social d'informació sobre els riscos (cal subratllar el rol tematitzador de la informació en una societat mediàtica com l'actual); o l'evidència cada cop més estesa socialment dels efectes col·laterals del procés de modernització (que es configuren com a riscos que no es troben distribuïts de manera socialment homogènia, sinó de manera desigual, tant sincrònicament com diacrònicament entre les generacions futures).

Tot plegat configura una mena de nova i insurgent cultura del risc que dificulta la gestió del risc i el seu ús polític en el marc de les institucions clàssiques de la societat industrial, amb el gravamen de la introducció de les generacions futures com a subjectes de referència. Quins són els criteris apropiats per identificar i definir els riscos? Quanta seguretat es pot considerar suficientment segura? S'ha d'adoptar un joc de criteris uniformes per gestionar tot tipus de riscos? Qui ha de designar tal criteri? A qui correspon la responsabilitat si el criteri es mostra inadequat? Aquestes i altres qüestions del mateix caire són al bell mig del debat sobre el risc, i permeten sospitar que no existeix el risc obvi, ni la seva distribució és homogènia, per la qual cosa qüestions tan reiterades com la de qui ho paga? es tornen molt problemàtiques i fins i tot deixen de ser útils per a la gestió del risc.

Diverses aproximacions al concepte de risc

Malgrat la utilitat i la centralitat del concepte de risc, el seu ús normalment s'acompanya d'una notable imprecisió definidora i conceptual en moltes de les

disciplines que l'utilitzen (si bé matemàtics i economistes l'usen amb bastant precisió, la majoria de les ciències socials no). Es poden individuar dues grans línies epistemològiques pel que fa a la conceptualització del risc tecnològic, des de les postures més realistes fins a les més hermenèutiques:

Per un costat hi ha les definicions estadísticoprobabilístiques basades en criteris científicotècnics en el sentit positivista, de caràcter quantitatiu, on el risc és una propietat objectiva d'un esdeveniment o una activitat, i pot ser mesurat probabilísticament per a calcular els seus efectes adversos. L'origen d'aquesta definició el podem trobar en l'enginyeria, l'estadística, la física o la química. Des d'aquest enfocament el risc té el seu referent en els danys o les pèrdues esperades i es pot reduir a un valor numèric. Pel que fa a les seves conseqüències es caracteritza per ser un concepte unidimensional, és a dir, que només comprèn una única dimensió de conseqüències: els danys físics/biològics. Aquesta única dimensió a més a més es considera universal, és a dir, rellevant en qualsevol lloc i moment històric (d'aquí la seva utilitat pràctica). Mitjançant un càlcul de probabilitats i de magnitud dels danys és possible fer una estimació numèrica amb una mitjana sobre temps i/o espai, susceptible de ser comparada amb criteris de valoració preestablerts, i que permet la presa de decisions. Tots els estudis toxicològics, epidemiològics, probabilístics, d'arbres de fallida de sistemes, etc. utilitzen aquesta perspectiva d'anàlisi del risc. L'economia i les teories de decisió racional també participen en part d'aquesta perspectiva, amb una concepció del risc unidimensional però basada en pèrdues esperades, en lloc de danys físics, dins d'una operació cost-benefici.

Per una altra banda, a més a més de les definicions més estrictes (i restrictives) fetes des de les ciències naturals i alguna ciència social positiva com l'economia, el risc es considera també des de certes perspectives de les ciències socials com

un producte sociocultural, de tal manera que la definició mateixa del risc es considera històricament i culturalment variable i es fonamenta en convencions socials. En aquest sentit, la definició del risc es pot abordar des d'una perspectiva més hermenèutica o interpretativa, fent referència a tot allò més vinculat al seu significat, als aspectes personals, socials i culturals. De manera general, el risc es pot entendre com l'avaluació de la possibilitat d'un efecte advers com a conseqüència d'un perill (Puy). S'insisteix en el caràcter multidimensional del risc, en el sentit que, a més a més de la dimensió numèrica de probabilitats i pèrdues quantificables, comporta una altra sèrie d'aspectes qualitius que les persones prenen en consideració a l'hora de jutjar o avaluar un risc: tals com el grau de voluntarietat en l'exposició al risc, la immediatesa o demora dels seus efectes, la credibilitat de les institucions que el gestionen, etc. Des de les ciències socials no resulta fàcil contemplar el risc com un concepte objectiu i unidimensional, ja que un mateix risc s'omple de significats distints segons diferents persones o contextos i en diferents moments. Des d'aquesta perspectiva el risc és més bé un constructe social. Casos tals com amenaces a la salut, desigualtats, sentiments d'injustícia, control coercitiu, i altres factors que no poden ser determinats per les anàlisis científiques objectives, són reconstruïts a través de les creences i racionalitats dels diversos agents socials. En la definició i construcció d'un risc es veuen reflectits els interessos i valors de cada grup o institució implicats en el procés. Des d'aquesta perspectiva, les polítiques de risc resulten d'una lluita constant de tots els actors participants per posar el seu significat del risc a l'agenda pública i imposar-lo a altres.

En aquest sentit, les anàlisis tècniques del risc no són necessàriament superiors a altres construccions del risc, ja que també estan basades en convencions de grups (d'experts), interessos específics d'elits i valors i judicis implícits. Les conseqüències reals dels riscos sempre passen pel

filtre de les interpretacions socials, i estan sempre lligades a valors i interessos de grup.

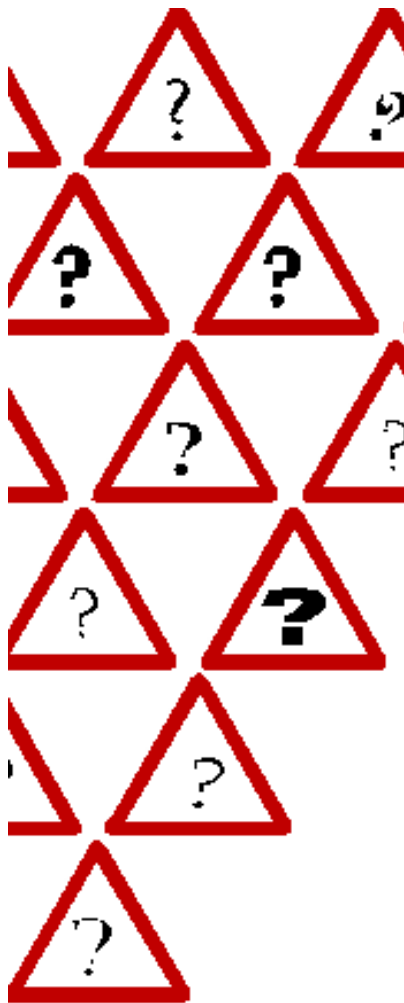
Els dowaios de Barley poden il·lustrar casos on la identificació i interpretació d'alguns factors de risc depenen de creences pròpies de cada grup social, que els associen a la possibilitat d'ocurrència d'uns determinats danys de major o menor magnitud. Per exemple, en paraules de Barley:

Als dowaios els estranyava que les serps i els escorpins em fessin tanta por i que, en canvi, evités atropellar la més horripilants de les aus, el mussol. Una vegada em van veure recollir un camaleó, la picadura del qual consideraven fatal, després que uns nens l'haguessin estat turmentant, per disposar-lo en un arbre. Per ells allò era una bogeria. Però la més útil de les meves bogeries era estar disposat a tocar les urpes d'un ós formiguer; els dowaios no les toquen mai de la vida, a risc de veure els seus penis permanentment flaccids. Si s'incrusten en el fruit del baobab i es pronuncia el nom de la víctima les urpes es poden utilitzar per matar un home; en caure el fruit, la persona morirà. Els dowaios que havien mort un ós formiguer em requerien públicament i m'oferien les urpes com a mostra de les seves bones intencions respecte els seus veïns. Llavors jo havia de portar-les al camp i enterrar-les lluny dels llocs freqüentats. Aquesta tasca de controlador de la contaminació cosmològica que jo desenvolupava era molt apreciada. (Barley, 1996:165)

A la nostra societat, les institucions encarregades de gestionar els riscos realitzen sovint anàlisis tècniques objectives, però això sol no garanteix el control de la resposta social, amb la qual cosa la gestió del risc es pot veure enormement dificultada.

Elements comuns a les diferents perspectives

Les distintes concepcions del risc comparteixen, almenys, tres consideracions:

No existeix el risc obvi de distribució homogènia. Qüestions com la de qui ho paguen són problemàtiques i poc útils per a la gestió del risc.

1. La distinció entre realitat i possibilitat. Si el futur es considerés o bé predeterminat o bé independent de les activitats humanes del present, el terme risc no tindria sentit (Renn). Si el destí d'una persona fos predeterminat no hi hauria necessitat d'anticipar resultats futurs, més enllà de la simple curiositat, ja que en definitiva les conseqüències no podrien ser evitades. Si s'accepta la distinció entre realitat i possibilitat, el terme risc denota la possibilitat que un estat de realitat no desitjat pugui succeir com a resultat d'esdeveniments naturals o d'activitats humanes. D'acord amb aquest plantejament el risc és un concepte tant descriptiu com normatiu, ja que permet establir un model en el qual els éssers humans poden fer connexions més o menys causals entre unes accions i els seus efectes, i a més a més obliga a suposar que els efectes no desitjables (danys) poden ser eliminats o mitigats si els esdeveniments o accions causants són evitades o modificades. Pensar que constitueix un risc i quines poden ser les seves conseqüències porta a identificar uns factors, uns perills, una població exposada, unes institucions responsables de garantir una seguretat, i, a més a més, a establir uns paràmetres que diguin què cal fer (o, més sovint, què no s'ha de fer). Normalment, suposar la possibilitat d'un risc en una població implica l'exigència de reduir-lo o eliminar-lo. D'aquesta manera, al voltant del risc s'organitza un procés decisor (polític) amb, com a mínim, tres classes de subjectes: els responsables de la generació del risc, els administradors públics i els ciutadans.

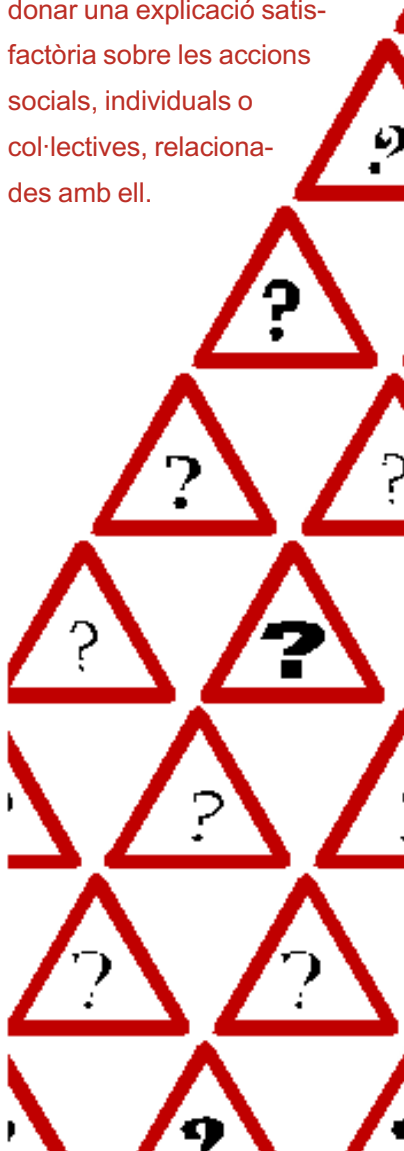
2. L'altra idea subjacent a totes les perspectives d'estudi és que la presència del risc comporta la possibilitat de pèrdues o danys. Es considera que les pèrdues (o danys) són les conseqüències del risc. Per definir o avaluar un risc el primer que caldria fer és determinar quins són els possibles àmbits de conseqüències que es van a considerar. Com ja s'ha comentat, diferents tipus d'estudis han identificat diverses dimensions tals com el dany físic i biològic, el

benestar psicològic dels individus, l'impacte sobre el medi ambient, l'impacte econòmic, etc. El risc no és una sola magnitud, sinó que cadascuna d'aquestes dimensions suposen unes conseqüències distintes, sovint difícilment commensurables i agregables entre si.

D'altra banda, és obvi que no tots els individus perceben la realitat de la mateixa manera, i que hi ha diferències substancials entre el significat que adquireixen les coses per a unes persones i per a altres, en funció de les seves característiques individuals, de les seves experiències, de l'entorn social on viuen i del context local d'interacció en el qual té lloc la percepció o l'acció, entre d'altres possibles factors. Les diferències més notables, o que han rebut una major atenció per part dels estudiosos pel que fa al tema que ens ocupa, són les diferències entre experts i profans (Wynne). Els criteris utilitzats pel públic per estimar la gravetat o significació d'una possible pèrdua no només té a veure amb dimensions biològiques (tals com mortalitat o morbiditat), sinó també amb altres dimensions psicològiques, socials i culturals, algunes de les quals tenen molt a veure amb les seves conviccions ètiques i morals sobre la justícia i sobre el tipus de societat en el qual desitgen viure (Douglas). Així, és possible que l'horror d'una catàstrofe no depengui només del nombre de víctimes (que és l'indicador tradicionalment més utilitzat), sinó també de la violació d'algun sentiment de justícia que les persones comparteixen (aspectes de naturalesa intangible i variable en el temps), etc. A més a més s'ha de tenir en compte que distints grups socials afectats i implicats de manera desigual pel risc poden avaluar la seva significació de manera diferent, i és una qüestió política decidir a quin grup s'atén amb preferència.

3. A més a més, les diferents perspectives sobre risc comporten una incertesa intrínseca (Puy), fins el punt que s'arriba a equiparar el concepte de risc amb el d'incertesa. Aquesta incertesa apareix en intentar deter-

Si s'accepta que el risc és multi-dimensional, la pretensió de captar la seva idea global mitjançant un número no permet donar una explicació satisfactòria sobre les accions socials, individuals o col·lectives, relacionades amb ell.

minar, per exemple, en quina mesura les persones prefereixen o rebutgen el risc enfront la seguretat. A més a més, apareix una incertesa respecte els possibles àmbits o dimensions on es poden presentar les pèrdues, la qual cosa permet suposar que quan major sigui aquesta incertesa major serà el risc (aquesta incertesa afecta tant les anàlisis de profans com les d'experts). També es pot parlar d'incertesa per fer referència al nivell (magnitud) de les pèrdues que poden ocórrer, ja que encara que s'arribin a conèixer els àmbits que podrien resultar afectats, queda la incertesa sobre la probabilitat que aitals pèrdues succeeixin o no (a major probabilitat major és el risc).

Molts dels estudis sobre riscos, especialment de la perspectiva estadisticoprobabilística, només contemplan la incertesa en el sentit de probabilitat de pèrdues físicobiològiques, però no en els altres aspectes esmentats (percepció del risc, benestar psicològic dels individus, costos i beneficis econòmics, desconeixement i temor, sentiment d'injustícia, etc.). Algunes experiències de desastres demostren com en realitat l'escala dels danys és molt més ampla, i amb repercussions que les anàlisis pretesament realistes o objectives no poden copsar. D'una manera simple però il·lustrativa V. Amato (1995) compara les conseqüències d'un risc amb l'efecte de les ones produïdes per una pedra llançada a un estany, que en la seva expansió afecten en primer lloc les víctimes directament implicades, després l'empresa responsable, i a continuació es veuran afectades altres empreses i posteriorment altres sectors industrials. Aquí s'hi podrien afegir els danys a la imatge d'aquestes empreses, els danys sobre el sistema polític que havia de garantir els drets als ciutadans, etc. Un cas real àmpliament documentat és el de l'incident ocorregut el 1979 a la central nuclear de Three Mile Island, on es demostrà que el nombre de morts, ferits i danys a la propietat només són una petita part del conjunt de les pèrdues generals. En aquest cas no hi va haver ni morts ni excessi-

ves preocupacions per possibles malalties posteriors, però s'ocasionaren importants danys socials: l'empresa gestora de la instal·lació se'n va anar en orris, i s'imposaren enormes costos a la indústria nuclear i a la societat en general a través d'una major reglamentació del sector, es reduí l'operativitat dels reactors a escala mundial, i es generà una fortíssima oposició de l'opinió pública internacional a l'energia nuclear. Fins i tot, aquesta oposició s'ha estès hores d'ara a altres tecnologies, com les de la indústria química o l'enginyeria genètica, que generen desconfiança i poca credibilitat entre certs sectors socials.

Si s'accepta que el risc és multidimensional, la pretensió de captar la seva idea global mitjançant un número no permet donar una explicació satisfactòria sobre les accions socials, individuals o col·lectives, relacionades amb ell. Des d'aquest punt de vista, l'anàlisi quantificadora resulta excessivament rígida i reduccionista per retre compte dels fenòmens socials que envolten les vivències del risc.

Algunes notes sobre l'anàlisi de la societat contemporània

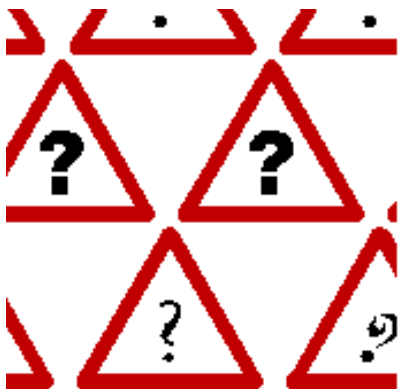
Es podria pensar que vivim en una època curiosa o especial en la qual les coses canvien amb molta rapidesa, i que potser ens trobem en un moment històric de transició. Però probablement la història de la humanitat mai ha estat altra cosa que un procés de transició, de canvis continus i atzarosos, per la qual cosa la nostra època tampoc tindria perquè ser més especial que altres èpoques anteriors o posteriors. No obstant això, nosaltres avui dia hi vivim i l'experimentem amb més o menys neguit, i sovint tenim la necessitat de fer-nos un esquema que ens permeti situar-nos i explicar certs fenòmens que ens afecten o que ens fan trontollar, que ens erosionen les conviccions, la confiança o les maneres de ser i estar en el món. Normalment els investigadors socials accepten la hipòtesi que la mania moderna de voler explicar la societat prové de

l'època de la industrialització a l'Europa del segle XIX, una època en la qual es fan visibles els canvis dràstics en les formes de vida, en les institucions, en els sistemes polítics o en els valors socials i culturals. La societat industrial comportà tot un seguit de problemes socials (augment de les desigualtats, concentració urbana amb baixes condicions de salubritat, desarrrelament, sinistralitat laboral, etc.) però al mateix temps també la possibilitat d'emancipació, de generar accions col·lectives encaminades a disputar el poder als grups tradicionalment poderosos per tal d'aconseguir una nova societat. Així, el segle XIX veié aparèixer un reguitzell d'utopies emparades en el progrés tècnic i científic, que proposaven un món racionalment millor com a alternativa a la societat industrial burgesa. En aquell context tot semblava indicar que la raó científica constituïa la base adequada per generar coneixements vàlids sobre la realitat, i per fonamentar la presa de decisions sobre els assumptes que afecten el conjunt de la societat. El coneixement tècnic permetria el domini de les condicions que regeixen la vida humana, i ens alliberaria de les constriccions tradicionals de la naturalesa. Durant moltes dècades aquesta ha estat la imatge social de la ciència i de la tècnica, com a instàncies legitimadores d'una idea de progrés il·limitat i de control i domini sobre tot tipus de recursos.

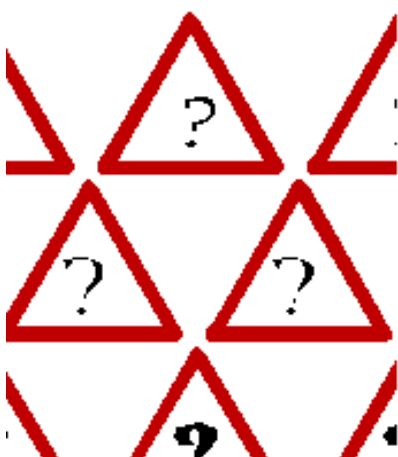
A les darreries del segle XX algunes d'aquestes premisses ja no són tan evidents. Cada cop més conflictes socials tenen a veure amb problemes derivats del propi desenvolupament tecnològic i de la impredecibilitat de molts dels fenòmens complexos que afecten l'actual ordre social. L'esquema que donava raó de la societat industrial comença a no ser tot l'útil que caldria, de tal manera que apareixen noves formes d'anàlisi i d'explicació de la societat. És en aquest punt que es pot situar l'obra d'Ulrich Beck, com un dels estudiosos que proposa un suggeridor marc d'anàlisi a través del que ha anomenat la societat del risc.

Vers la societat del risc

Ulrich Beck participa de la hipòtesi que el procés de modernització està erosionant seriosament la societat industrial i sembla donar pas a noves configuracions socials (inserirdes, malgrat tot, dins d'un sistema capitalista en transformació). Beck observa un seguit d'indicadors d'aquests canvis: la importància creixent de noves relacions socials que van més enllà de l'estricta societat de classes, tals com els nous moviments ciutadans (ecologisme, pacifisme, feminisme, etc.), la nova pobresa, els nacionalismes, els fonamentalismes, etc.; observa també la redefinició del paper de la família nuclear; la modificació dels límits entre l'àmbit del treball i el no treball, les noves relacions entre productors i consumidors, la consolidació d'una bossa d'atur estructural; així mateix es detecta també que la ciència perd la seva imatge de neutralitat i s'enfronta a un dubte metòdic, tant pel que fa a l'objecte d'estudi com pel que fa als efectes socials de la seva aplicació; i en definitiva, s'acaben constatant greus dificultats per poder satisfer certes promeses importants del projecte modern (llibertat, democràcia no formal, etc.). En aquest context Beck postula el concepte de societat del risc, definida com un estadi de la societat moderna en el qual la producció de riscos polítics, ecològics i individuals escapa —cada vegada més— al control de les institucions encarregades de garantir seguretat en la societat. Des de les institucions de decisió política encara es continua pressuposant que la realitat natural i social es pot dominar i controlar tecnològicament, al mateix temps que es considera permès tolerar uns nivells residuals, més o menys provisionals, de risc. Però cada cop es fa més evident que la ciutadania comença a formar-se una imatge diferent dels riscos als quals se sent exposada, la qual cosa genera una pèrdua de legitimitat de les institucions encarregades de controlar-los. Des de diversos focus ciutadans i d'opinió pública s'expressa la preocupació creixent i la desconfiança en les institucions, ja que es

En aquesta nova modernitat els perills i els riscos són produïts per decisions socials. No són atribuïbles a la naturalesa, als déus, als dimonis ni a altres instàncies metafísiques.

percep que esdevenen focus de producció i legitimació de perills incontrolables, sobre la base d'unes rígides relacions de propietat i de poder. Aquesta fase d'adveniment de la societat del risc apareix de manera visible als països occidentals a partir de la meitat dels anys vuitanta del segle XX. A la societat del risc els objectius ja no són tant dominar la naturalesa o alliberar els éssers humans de les constriccions tradicionals, sinó, a més a més (o en canvi), fer front als problemes resultants del propi desenvolupament tecnològic. En aquest sentit s'introdueixen elements reflexius, es parla de modernització reflexiva. Beck entén la modernització reflexiva com una transformació de la societat industrial, que es produeix sense planificació i de manera latent en el transcurs normal i autònom de modernització, i que suposa una radicalització de la modernitat, que desvincula la societat industrial dels seus perfils i premisses. Si la modernització simple suposà una dissolució i substitució de les formes de la societat tradicional per les industrials (a través de la racionalitat teleològica), la modernització reflexiva conceptualitzada per Beck suposa la dissolució i substitució de les formes de la societat industrial per altres tipus de formes socials. Però, segons Beck, aquesta modernització reflexiva no ha de tendir necessàriament a l'autodestrucció, sinó a l'autotransformació, i per tant pot comportar un potencial positiu per a l'esdevenidor de la societat.

Reflexivitat crítica

El procés de modernització que va tenir lloc a la societat industrial va ser pensat i justificat en clau de globalització, d'expansió permanent, i el fet que el progrés pogués tornar-se contra si mateix fins al punt d'autosuprimir-se esdevenia quelcom inacceptable, o senzillament no era pertinent. Però l'expansió i difusió massiva del coneixement científic i tecnològic ha propiciat en aquesta societat la capacitat d'autoconfrontació i reflexivitat crítica amb les conseqüències i

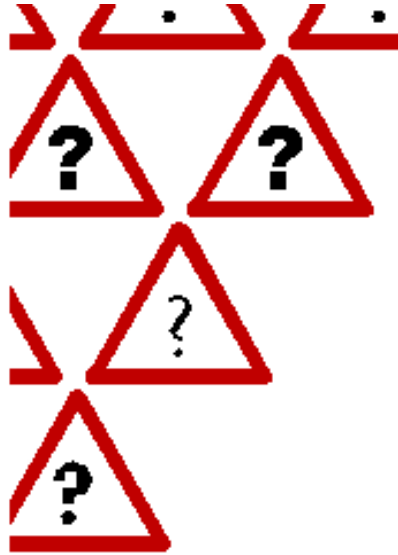
riscos que comporta el procés de modernització. Es dona la paradoxa que l'esgotament dels recursos i dels fonaments de la modernització industrial no és imputable a enemics externs al sistema contra els quals mobilitzar-se i subratllar una identitat comuna, sinó que ha de ser atribuïda a agents interiors, al mateix procés de modernització industrial. En definitiva es constata que a la societat moderna els mateixos indicadors que poden donar raó del benestar, també poden servir per donar raó de les pèrdues i danys (o conseqüències del risc), la qual cosa genera entre el públic inseguretats, angoixa, i una mena de consciència de risc difús i permanent. Cal afegir que per a Beck a la societat del risc la distribució de beneficis i la distribució de riscos no és equitativa, sinó que sempre hi ha uns grups socials que reben més beneficis i altres més danys. Però els riscos derivats dels efectes col·laterals del desenvolupament tenen una naturalesa tal que els seus efectes abasten tota la població en major o menor mesura, per la qual cosa, en paraules de Beck, tots hi som exposats, fins i tot els membres de generacions futures.

La societat del risc s'origina allà on els sistemes de normes i institucions socials fracassen a l'hora d'aconseguir la seguretat promesa davant els perills desencadenats per la presa de decisions. Per tal de defensar-se i relativitzar aquesta afirmació els responsables de la presa de decisions acostumen a assenyalar que la inseguretats i les amenaces no són un problema específic de la societat actual sinó que és constatable en totes les cultures i èpoques. A judici de Beck, en aquesta nova modernitat hi ha un tret específic i determinant: els perills i els riscos són produïts per decisions socials. És a dir, els perills i riscos no són atribuïbles a la naturalesa, als déus, als dimonis ni a altres instàncies metafísiques, sinó que depenen de decisions adoptades des de diverses institucions socials (públiques o privades). El fet que les decisions generin perills duradors (i que generin també beneficis

econòmics) té un destacable significat polític: les garanties de protecció —seguretat— són refutades públicament, amb la qual cosa sovint es posa en dubte la legitimitat dels que prenen les decisions. Les decisions s'argumenten amb promeses d'utilitat econòmica, tècnica o social, i estan sotmeses a unes normes que han de garantir el seu control. Sovint es constata que els sistemes normatius establerts no aconsegueixen les seves exigències de control, i a més a més, aquests aspectes acostumen a quedar al marge dels debats públics. Es constata també l'existència de diverses i diferents percepcions sobre les conseqüències i els perills. Això fa que l'intent d'organitzar i establir prioritats sigui molt difícil. La contradicció entre promeses de racionalitat i control i l'aparició dels efectes nocius, revitalitza les demandes ciutadanes (reclamacions, moviments civils, etc.), contra les coalicions d'interessos i burocràcies institucionalitzades, sovint amb capacitat represora).

Per tal d'escapar d'aquest desgavell de dubtes, les institucions encarregades de garantir seguretat (que necessiten per tal de legitimar-se en el seu paper) cerquen afanyadament la manera de trobar criteris objectius de referència que puguin generar consens entre els diversos agents socials. Cal assenyalar que per aconseguir-ho els discursos científics són instruments privilegiats, en especial els coneixements produïts per les disciplines més positivistes. Les metodologies d'anàlisi de riscos esdevenen instruments imprescindibles per gestionar els conflictes socials derivats d'instal·lacions tecnològiques percebudes com a productores de riscos. Però tal i com s'ha exposat anteriorment, no n'hi ha prou amb l'avaluació de les probabilitats i magnituds dels danys psicobiològics, sinó que cal conèixer altres dimensions de naturalesa psicosocial i cultural.

Algunes valoracions crítiques al plantejament de Beck

La idea de Beck de la societat del risc i de la modernització reflexiva no proveeix pas una descripció estricta de la societat actual, sinó un projecte de pràctica democràtica més profunda.

Beck atorga gran importància a la distinció entre els riscos de la societat industrial i els riscos de la nova societat reflexiva (riscos ecològics, riscos derivats de les tecnologies punta, etc., que actualment preocupen de manera especial la gent), i suposa que les diferències més rellevants són, d'una banda, que aquests últims no estan vinculats únicament al seu lloc d'origen, sinó que afecten globalment, i per tant són viscuts amb una gran càrrega d'angoixa, i de l'altra, que són produïts per decisions socials.

En primer lloc s'hauria de discutir fins a quin punt és tan clar que els riscos actuals afectin globalment i produeixin una precarietat universal, o almenys que aquesta precarietat o exposició als riscos sigui percebuda com a tal de manera universal. És a dir, si convenim que la resposta social al risc depèn de múltiples dimensions difícilment quantificables i agregables entre si, que depenen de factors personals, socials i culturals diferents en cada cas, no estarà tan clar que allò que uns grups percebin com a risc evident sigui compartit per altres grups socials o culturals. Si seguim el cas dels coneguts dowaios és evident que ells identifiquen uns riscos allà on nosaltres no ho fariem, i viceversa. Considerar que els riscos que nosaltres percebem afecten tothom suposa oblidar o menystenir les dimensions psicològiques, socials i culturals que formen el concepte de risc.

En aquest sentit resulta interessant la crítica de M. Rustin, que suposa que els intel·lectuals de la part rica del món, com Beck, han concentrat els seus pensaments en la universalitat dels riscos perquè es troben a si mateixos reflexivament inclosos en els seus camps d'acció. I es podria afegir que l'intent d'aplicar la pròpia escala de valors a tot tipus de grups socials no deixa de ser una mena d'etnocentrisme.

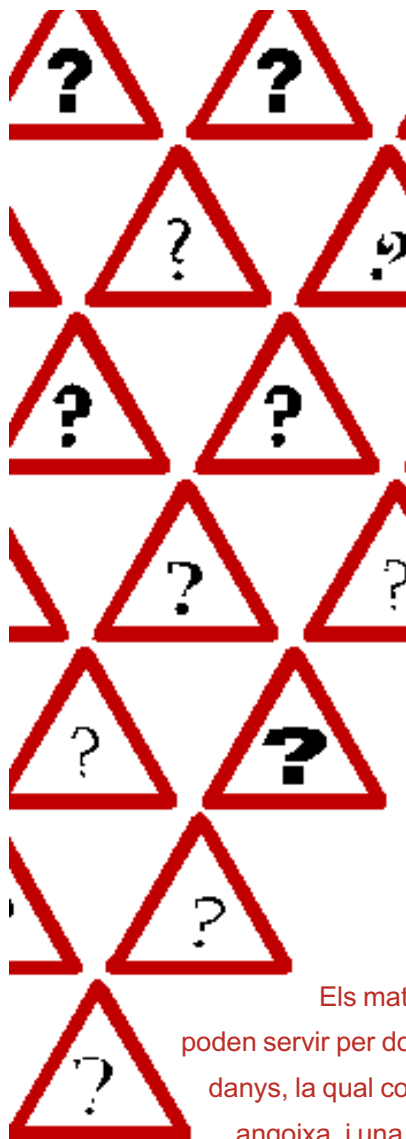
A l'obra de Beck els riscos es presenten com alguna cosa objectiva, com instàncies que l'autor suposa que haurien de preocupar tothom, perquè encara que un no se'n adoni, hi està exposat d'una manera real. La risk society de Beck no

sembla donar prou importància a la tesi (apuntada pel propi Beck) que la mateixa existència dels riscos depèn del coneixement que se'n tingui d'ells, és a dir, de la seva naturalesa construïda (en el sentit de Douglas i Wildawsky). Des d'aquesta òptica, el que un determinat risc sigui provocat o no per decisions humanes es relativitza, ja que la mateixa significació del risc, la seva percepció i interpretació, com a realitat social construïda que és, no és unívoca. Un risc que els experts científics considerin objectivament producte de la naturalesa, altres individus el poden entendre relacionat amb decisions humanes, i viceversa.

Posar l'èmfasi en la dimensió social i cultural del risc evita caure en l'etnocentrisme de pensar que els riscos generats pel desenvolupament de la societat moderna hagin de ser viscuts com a tals per tothom a tot arreu. Això fa que no puguem titllar d'arriscats els comportaments o actituds de gent que no comparteix el coneixement o l'estructura de valors i símbols associats a un determinat risc. Les accions socials que posaran en pràctica els diferents agents socials davant els riscos aniran en funció de com han estat categoritzats i quins significats culturals i socials se'ls atorga per aquells grups. En aquest sentit, és perfectament explicable que els mussols siguin un enorme factor de risc per als dowaios, mentre que per a nosaltres no deixen de ser unes aus innocents i fins i tot una mica simpàtiques. El mateix, però a la inversa, podria dir-se dels pesticides.

A la fi, la teoria de la societat del risc ve a donar raó del canvi d'agendes politico-socials que s'ha produït a la societat tardocapitalista, però no sembla anar molt més enllà dels supòsits de les teories del postindustrialisme dels anys 70. En general es tracta d'un model que vol explicar les transformacions de la societat industrial a través de factors de canvi que no havien estat planificats, els quals generen problemes importants (externalitats i efectes col·laterals) que acabaran transformant

Els mateixos indicadors del benestar poden servir per donar raó de les pèrdues i danys, la qual cosa genera inseguretats, angoixa, i una mena de consciència de risc difús i permanent.

l'estructura social. Encara que ja els pensadors de la societat capitalista industrial clàssica havien tingut en compte els riscos i efectes indesitjables que genera el sistema capitalista (Marx, Weber, etc.).

Des de l'òptica que aquí se sosté s'argumenta que a la societat contemporània el caràcter industrial ha adoptat noves formes a causa del desenvolupament tecnològic, però les relacions d'explotació entre posseïdors i desposseïts es mantenen en certa manera, i els mecanismes de funcionament del capitalisme no han deixat d'actuar en un món colonitzat pel mercat. Allò que pot haver canviat de manera important és la vivència d'aquestes desigualtats, que a la societat contemporània ja no determinen de manera tan clara la construcció de les identitats socials de les persones com, suposadament, ho feien a la societat capitalista clàssica. Beck es refereix a aquest fenomen en termes d'individualització de les desigualtats.

De manera general la idea de Beck de la societat del risc i de la modernització reflexiva proveeix un suggestiu model d'organització social, un projecte de pràctica democràtica més profunda, més que no pas una descripció estricta de la societat actual. Els seus plantejaments suposen una acusada democratització de les institucions, fins i tot de la ciència (l'autoritat de la qual fins ara s'havia donat

per descomptat). Aquest projecte demana una reconstrucció de les institucions i de les seves cultures, ja que per gestionar el risc cal primer reconstruir la confiança. Però potser el mèrit més destacable de l'obra de Beck és que constitueix una raonada crida d'alerta davant el panorama que se'ns dibuixa en un horitzó proper: una mena d' autoritarisme *cientificoburocràtic*.

Amb el creixement dels perills sorgeixen a la societat del risc desafiaments completament nous per a la democràcia. La societat del risc conté una tendència a un totalitarisme legítim en la defensa contra els perills, amb el pretext d'impedir els hipotètics danys. Els efectes secundaris polítics dels efectes secundaris civilitzadors amenacen el sistema politicodemocràtic en la seva essència, el qual cau d'aquesta manera en el dilema de fracassar davant els perills produïts sistemàticament, o derogar els principis bàsics mitjançant mesures autoritàries, pròpies d'un Estat d'ordre. Rebentar aquest dilema és una de les tasques essencials del pensament i de l'actuació democràtiques en el present futur de la societat del risc. (Beck, 1998: 88)

Només cal afegir que la incorporació de les dimensions socials a l'anàlisi i avaluació dels riscos tecnològics i ambientals és un pas important per caminar en aquesta direcció ●

Bibliografia

- AMATO, V. Rischio tecnologico, ambiente e territorio. Napoli: Edizione Scientifiche Italiane, 1995.
- BARLEY, N. El antropólogo inocente. Barcelona: Anagrama, 1996.
- BECK, U. La sociedad del riesgo. Barcelona: Paidós, 1998.
- BECK, U. Políticas ecológicas en la edad del riesgo. Barcelona: El Roure, 1998.
- DOUGLAS, M.; WILDAWSKY, A. Risk and culture. Berkeley; Los Angeles; Londres: University of California Press, 1982.
- DOUGLAS, M.; WILDAWSKY, A. La concepción del riesgo en las ciencias sociales. Barcelona: Paidós, 1996.
- GARCIA, E. El trampolí fàustic. Ciència, mite i poder en el desenvolupament sostenible. València: Germania, 1995.
- PUY, A. Percepción social de los riesgos. Madrid: Mapfre, 1995.
- RENN, O. «Concepts of Risk. A Classification». A: Social Theories of Risk. Krimsky, S & Golding, D. (ed.), Westport; Londres: Praeger, 1992.
- RUSTIN, M. Risk and Trust: the significance of May 1st 1997, presentat a la XXV Conferència d'aniversari de l'Escola de Ciències Socials, Institute of Advanced Study, Princeton, NJ, 9-10 de maig de 1997.